

Adirova Zulfiya Muxamadxonovna

Oriental Universiteti Psixologiya mutaxassisligi

1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ota-ona ajrimining bolaning ruhiy salomatligiga ko'rsatadigan psixologik ta'siri tahlil qilinadi. Ajrim jarayonida va undan keyingi davrda bolalarda yuzaga keladigan emotsional holatlar — xavotir, qo'rquv, aybdorlik hissi, tajovuzkorlik hamda o'ziga ishonchsizlik kabi muammolar psixologik nuqtayi nazardan yoritiladi. Shuningdek, bolaning yoshi, individual-psixologik xususiyatlari va ijtimoiy muhit omillarining ajrim ta'sirini kuchaytiruvchi yoki yumshatuvchi jihatlari ko'rib chiqiladi. Maqolada ota-onalar, pedagoglar va psixologlar tomonidan amalga oshirilishi lozim bo'lgan profilaktik va psixologik qo'llab-quvvatlash choralariga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqot natijalari oilaviy ajrim sharoitida bolalarning ruhiy salomatligini asrash va moslashuv jarayonini samarali tashkil etish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

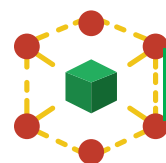
Kalit so'zlar: ota-ona ajrimi, bolaning ruhiy salomatligi, emotsional holat, stress, psixologik moslashuv, oilaviy muhit, bolalik davri, psixologik qo'llab-quvvatlash.

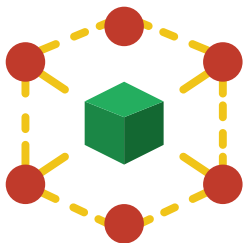
Bugungi kunda jamiyatda oilaviy munosabatlarning beqarorlashuvi, xususan, ota-ona ajrimlari sonining ortib borishi dolzarb ijtimoiy-psixologik muammolardan biri hisoblanadi. Ajrim jarayoni nafaqat er-xotin munosabatlariga, balki oiladagi eng himoyasiz a'zo — bolaning ruhiy salomatligiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-ona ajrimi bolalarda emotsional beqarorlik, xavotir, depressiv holatlar, agressiv xulq-atvor, o'ziga bo'lgan ishonchning pasayishi va ijtimoiy moslashuv muammolarini keltirib chiqarishi mumkin.

Ayniqsa, bolalik va o'smirlik davrlarida oilaviy muhitning buzilishi shaxs rivojiga salbiy ta'sir etib, kelgusida shaxslararo munosabatlar, o'qish faoliyati hamda hayotga bo'lgan munosabatida muammolar yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Shuningdek, ajrimdan keyingi ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlarning sifati, psixologik qo'llab-quvvatlash darajasi va ijtimoiy muhit omillari bolaning ruhiy holatini belgilovchi muhim faktorlar sifatida namoyon bo'ladi.

Shu sababli ota-ona ajrimining bolaning ruhiy salomatligiga ta'sirini chuqur o'rganish, ushbu jarayonda bolalarning psixologik himoyasini ta'minlash, samarali profilaktik va rehabilitatsion chora-tadbirlarni ishlab chiqish bugungi psixologiya, pedagogika va ijtimoiy sohalar uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ota-ona ajrimi va uning bolaning ruhiy salomatligiga ta'siri masalasi xorijiy va mahalliy psixologik tadqiqotlarda keng o'rganilgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ilmiy

adabiyotlarda ushbu masala asosan rivojlanish psixologiyasi, oilaviy psixologiya va klinik psixologiya nuqtayi nazaridan tahlil qilingan.

Dastlabki tadqiqotlarda ajrim bolaning shaxsiy rivojlanishiga salbiy omil sifatida talqin qilingan. Psixoanalitik yoʻnalish vakillari, xususan, Z. Freyd va uning izdoshlari oilaviy muhitdagi barqarorlik bolaning psixik rivojlanishida muhim ahamiyatga ega ekanligini taʼkidlaganlar. Ularning fikricha, ota-onaning ajralishi bolada xavfsizlik hissining buzilishiga, ichki ziddiyatlarning kuchayishiga va nevroitik holatlarning yuzaga kelishiga sabab boʻlishi mumkin.

Rivojlanish psixologiyasi yoʻnalishidagi tadqiqotlarda (J. Bowlby, M. Ainsworth) bogʻlanish nazariyasi asosida ajrimning bolaning emotsional holatiga taʼsiri izohlangan. Ushbu tadqiqotlarga koʻra, ota-ona bilan barqaror emotsional bogʻlanishning buzilishi bolalarda xavotir, ishonchsizlik va ijtimoiy munosabatlarda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ayniqsa, erta bolalik davrida yuz bergan ajrim bolaning keyingi hayotida shaxslararo munosabatlariga salbiy taʼsir koʻrsatishi qayd etilgan.

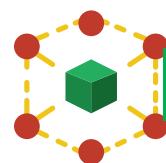
Ijtimoiy psixologiya sohasidagi tadqiqotlarda ajrimning bolaning xulq-atvori va ijtimoiy moslashuviga taʼsiri oʻrganilgan. Koʻplab empirik tadqiqotlar ajrimdan soʻng bolalarda agressivlik, ijtimoiy chekinish, oʻqishdagi qiyinchiliklar va oʻz-oʻzini baholashning pasayishi holatlari koʻproq uchrashini koʻrsatadi. Shu bilan birga, ayrim mualliflar ajrimning oʻzi emas, balki ota-onalar oʻrtasidagi nizolarning davomiyligi va intensivligi asosiy salbiy omil ekanligini taʼkidlaydilar.

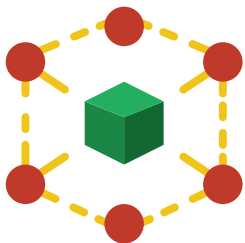
Zamonaviy tadqiqotlarda ajrim masalasiga yanada differensial yondashuv kuzatiladi. Baʼzi olimlarning fikricha, ajrim har doim ham bolaning ruhiy salomatligiga mutlaq salbiy taʼsir koʻrsatmaydi. Agar ajrimdan oldingi oilaviy muhit keskin nizolar va zoʻravonlik bilan kechgan boʻlsa, ajrimdan keyingi nisbatan tinch va barqaror muhit bolaning ruhiy holatiga ijobiy taʼsir koʻrsatishi mumkin. Ushbu yondashuv bolaning moslashuvchanligi va psixologik chidamliligi tushunchalariga asoslanadi.

Mahalliy tadqiqotlarda ham oilaviy ajrimning bolalar psixikasiga taʼsiri masalasi pedagogik va psixologik jihatdan oʻrganilgan. Oʻzbek olimlari oiladagi tarbiyaviy muhit, milliy qadriyatlar va ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash tizimining bolaning ajrimga moslashuvida muhim rol oʻynashini taʼkidlaydilar. Ayniqsa, kengaytirilgan oila aʼzolari va maktab muhitining qoʻllab-quvvatlovchi roli bolalarning ruhiy barqarorligini saqlashda muhim omil sifatida koʻrsatiladi.

Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, ota-ona ajrimidan oʻtgan bolalar boshqa oilalardagi tengdoshlarga nisbatan **depressiya, bezovtalik va boshqa ruhiy muammolar bilan duch kelish xavfi sezilarli darajada yuqori** boʻladi.

Meta-tahlil natijalari boʻyicha ota-ona ajrimi bilan bogʻliq ruhiy salomatlik natijalari quyidagicha: depressiya xavfi **1.29 barobar** koʻproq, bezovtalik xavfi **1.12 barobar** koʻproq, suitsidga urinib koʻrish xavfi **1.35 barobar** koʻproq, suitsidal fikrlar **1.48 barobar** koʻproq uchraydi.

Ajrim o'tkazgan bolalarda emotsional va xulq-atvor bilan bog'liq statistikalar ham mavjud bo'lib, unga ko'ra **suitsidga urinish ehtimoli 14% ga yuqori natijani ko'rsatgan bo'lsa**, bolalarda ajrimdan so'ng **xulq-atvor muammolari 16% ga ko'paygani ham ko'zga tashlangan, bundan tashqari** ajrim bolalarda **ijtimoiy munosabatlardagi qiyinchiliklarni 4 barobar ko'payishiga sabab bo'lib, ajrimdan keyin terapiyaga ehtiyoj sezganlar 3 barobarga ortgan.**

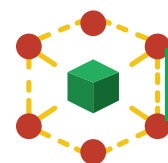
Oila bolaning psixologik rivojlanishida asosiy ijtimoiy institut hisoblanadi. Ota-ona o'rtasidagi munosabatlar, emotsional muhit va barqarorlik bolaning ruhiy salomatligi, shaxs sifatida shakllanishi hamda ijtimoiy moslashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. So'nggi yillarda ota-ona ajrimlari sonining ortib borishi mazkur muammoning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Ajrim jarayoni ko'pincha bolalar uchun kuchli psixologik stress manbai bo'lib, ularning emotsional holati va xulq-atvorida turli salbiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin.

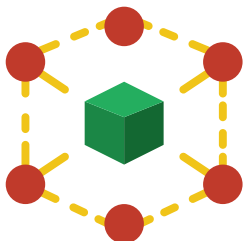
Ota-ona ajrimi davrida bolalarda xavotir, qo'rquv, tushkunlik, yolg'izlik hissi va aybdorlik kechinmalari tez-tez kuzatiladi. Ayniqsa, kichik yoshdagi bolalar ajrim sabablarini to'liq anglay olmagan sababli, ota-onaning ajralishini o'ziga bog'lab qabul qilishi mumkin. Bu holat ularning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradi va emotsional beqarorlikni kuchaytiradi. O'smirlik davrida esa ajrim agressiv xulq-atvor, ijtimoiy chekinish yoki aksincha, norozilik va qarshilik reaksiyalari bilan namoyon bo'lishi mumkin.

Ilmiy tadqiqotlar ota-ona ajrimiga duch kelgan bolalarda depressiya va bezovtalik holatlari to'liq oilada voyaga yetayotgan tengdoshlariga nisbatan ko'proq uchrashini ko'rsatadi. Shuningdek, ajrim bolalarning o'qish faoliyatiga ham salbiy ta'sir etib, diqqatning pasayishi, o'qishga qiziqishning susayishi va akademik muvaffaqiyatsizlik xavfini oshiradi. Bunday bolalarda ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishda qiyinchiliklar, tengdoshlari bilan muloqotda tortinchoqlik yoki ziddiyatlarga moyillik kuzatiladi.

Ajrimning bolaning ruhiy salomatligiga ta'siri bir qator omillarga bog'liq bo'ladi. Jumladan, bolaning yoshi, individual-psixologik xususiyatlari, ota-onalar o'rtasidagi nizolarning darajasi, ajrimdan keyingi tarbiyaviy sharoit va psixologik qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi. Agar ajrim jarayoni keskin ziddiyatlar, nizolar va salbiy emotsiyalar bilan kechsa, bu bolaning ruhiy holatiga yanada kuchli salbiy ta'sir ko'rsatadi. Aksincha, ota-onalar ajrimdan so'ng ham bolaning manfaatlarini ustuvor deb bilib, barqaror va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishga harakat qilsa, bola moslashuv jarayonini nisbatan yengilroq kechiradi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ajrimdan keyingi davrda bolalarga o'z vaqtida ko'rsatilgan psixologik yordam va emotsional qo'llab-quvvatlash ularning stressga chidamliligini oshiradi. Maktab psixologlari, pedagoglar va ota-onalar hamkorligida olib boriladigan profilaktik ishlar bolaning salbiy kechinmalarini kamaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bola bilan ochiq

muloqot qilish, uning his-tuyg'ularini inkor etmaslik va xavfsiz emotsional muhit yaratish muhim omillardan hisoblanadi.

O'tkazilgan nazariy tahlillar va ilmiy adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, ota-ona ajrimi bolaning ruhiy salomatligiga sezilarli va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Ajrim jarayoni bolalar uchun kuchli stress omili bo'lib, ularning emotsional holati, xulq-atvori hamda ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir etishi mumkin. Ayniqsa, bolalik va o'smirlilik davrlarida ota-ona o'rtasidagi munosabatlarning buzilishi bolaning xavfsizlik hissi va psixologik barqarorligiga putur yetkazadi.

Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, ajrimga duch kelgan bolalarda xavotir, depressiv holatlar, aybdorlik hissi, agressivlik va o'ziga bo'lgan ishonchning pasayishi kabi muammolar nisbatan ko'proq uchraydi. Shuningdek, ajrim bolaning o'qish faoliyati va tengdoshlar bilan munosabatlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatib, ijtimoiy moslashuv jarayonini murakkablashtiradi. Biroq ajrimning bolaning ruhiy salomatligiga ta'siri doimiy va bir xil bo'lmasdan, bolaning yoshi, individual-psixologik xususiyatlari, ajrimdan keyingi tarbiyaviy muhit hamda ota-onalar tomonidan ko'rsatilayotgan emotsional qo'llab-quvvatlash darajasiga bog'liq ekanligi aniqlandi.

Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili ajrimning o'zi emas, balki ota-ona o'rtasidagi ziddiyatlarning davomiyligi va keskinligi bolaning ruhiy holatiga kuchliroq salbiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Agar ajrimdan keyin bolaning manfaatlari ustuvor qo'yilib, barqaror va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratilsa, bolalarning psixologik moslashuvi nisbatan muvaffaqiyatli kechishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ota-ona ajrimi sharoitida bolalarning ruhiy salomatligini asrash va mustahkamlash uchun oila, ta'lim muassasalari va psixologik xizmatlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bolalarga o'z vaqtida psixologik yordam ko'rsatish, ularning emotsional ehtiyojlarini inobatga olish va profilaktik chora-tadbirlarni tizimli ravishda amalga oshirish mazkur muammoning salbiy oqibatlarini kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G'oziev E. F. **Psixologiya**. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
2. Davletshin M. G. **Yosh va pedagogik psixologiya**. – Toshkent: Fan, 2007.
3. Karimova V. M. **Oila psixologiyasi**. – Toshkent: Sharq, 2015.
4. Andreeva G. M. **Ijtimoiy psixologiya**. – Moskva: Aspekt Press, 2012.
5. Rean A. A. **Psixologiya shaxs rivojlanishi**. – Sankt-Peterburg: Piter, 2011.

